

AYYÂR

(العار)

Ortaçağ İslâm dünyasında
daha çok kendi çıkarları için
toplum düzenini bozan

zümreler hakkında kullanılan bir tabir.

Arapça bir kelime olan ayyâr sözlükte “çok gezip dolaşan, zeki, kurnaz, gözü pek ve atılgan kimse” anlamlarına gelmektedir. Ayyârlar, özellikle Horasan Melâmetiyyesi’ne bağlı zümrelerle olan münasebetleri sebebiyle, mürüvvet ve fütüvvet ehli için kullanılan fityân tabiri ile de anılmışlardır. Müsbet mânâda, daha çok Safevî öncesi meddah hikâyelerinde halk kahramanı olarak geçen ayyâr fanatik bir kişiliğe bürünmüştür. Bazı İran kaynaklarında civanmerd, doğru sözlü, yiğit, iyilik sever, maharetli, sûfiyâne hayat süren bir topluluk gibi belirtilmelerine, emirlere bağlı ve diğer mezheplere karşı Sünniliğin yanında gösterilmelerine (Keykâvus b. İskender, s. 369 vd.) rağmen ayyârlar menfi icraatları yüzünden tarihe daha ziyade yağmacı ve soyguncu bir sınıf olarak geçmişlerdir. Çoğunluğunu şehirlerdeki işsiz güçsüz kimselerin, ayak takımının, topraksız köylülerle ordudan ayrılmış askerlerin oluşturduğu ayyârlar güçlü iktidarlar zamanında geri plana çekilip âdeta ortadan kayboldukları halde, yönetimin zayıf olduğu dönemlerde sorumsuzca hareketleriyle ülkeleri için her zaman problem teşkil etmişlerdir. Özellikle VIII-XII. yüzyıllar arasında İran, Türkistan ve Irak’ın belli başlı şehirlerinde zaman zaman büyük karışıklıklara ve yağmalara sebep olmuşlar, 1135-1144 yılları arasında Bağdat’ta olduğu gibi bazan da iktidarı ele geçirerek bir terör rejimi kurmuşlar ve şehri haraca kesmişlerdir. Yaşayışları bakımından Anadolu’daki ahilere ve rindlere benzetilirse de icraatları onlardan çok farklı ve olumsuz görünmektedir. Bazı kaynaklarda ayyârlar sadece avret yerlerini örten, başlarına hurma yaprağından yapılmış başlık koyan, boynlarına çan, yular, gem veya süpürge ve kıldan yapılmış ipler asan serseriler güruhu olarak tasvir edilmişlerdir (Barthold, s. 157-158).

Bir merkeze bağlı olarak yönetilen ayyârların reislerine “ser-ayyârân”, “reîsü’l-ayyârîn” veya “reîsü’l-fityân” denirdi. Nasıl bir teşekkül oldukları ve güttükleri ortak gaye henüz tam anlamıyla tesbit edilememiştir. Ayyârlardan bazılarının sıvrılıp önemli mevkilere geçtiği de olmuştur. Meselâ Ya’kûb b. Leys adlı bir şakinin 867’de Sistan’da Saffâriiler

hânedanını kurduğu ve bu hânedanın otuz üç yıl boyunca hâkimiyetini sürdürdüğü, Burcûmî ve İbn Mevsîlî gibi ayyâr reislerinin de 1028-1033 yılları arasında yönetime hâkim oldukları bilinmektedir. Sistan’daki ayyârların diğer şehir ve bölgelerdeki fityân, ahdâs* ve rindlerle de münasebetleri vardı.

Fâtih devrinde yazılmış bir fütüvvet-nâmeden ayyârın “avcı, sürekli gezip dolaşan, yan kesici” anlamlarında kullanıldığı, fütüvvet mensuplarına ise mecazi mânâda ayyâr dendiği anlaşılmaktadır (Gölpınarlı, *İFM*, XVII/1-4, s. 55). “Ayyârân” tabirine, Latîfî’nin *Evsâf-ı İstanbul* adıyla neşredilen *Risâle-i Evsâf-ı İstanbul* adlı eserinde de rastlanmaktadır (s. 15). Burada, esnaf içerisindeki hilekâr satıcılar arasında aldatma ve yalânın bir âdet haline geldiğinden, şeytanlığın bir mârifet sayıldığından bahsedilmekte ve böyleleri “ayyârân”, “tarârân”, “mekkârân” olarak nitelendirilmektedir.

Türkistan’daki Basmacı Hareketi’ne katılanlara da Başkırtlar tarafından ayyâr denilmiştir. Âlî Bey’in (ö. 1871), Molière’in *Les Fourberies de Scapin* (Skapen’in hileleri) adlı eserinden adapte ettiği *Ayyar Hamza* komedisinin kurnaz ve açkgöz kahramanı Hamza’ya bu sıfat pek uygun düşmüştür. Günümüzde ise ayyâr kelimesi Kayseri yöresinde “tembel” anlamında kullanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hücvîrî, *Keşfü’l-mahcûb* (Uludağ), s. 181, 194, 198; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (trc. M. Altay Köymen), Ankara 1982, s. 23, 86; İbnü’l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 178, 349, 432; X, 301, 545; XI, 16 vd., 24, 34-35, 45, 95; Keykâvus b. İskender, *Kâbusnâme* (nşr. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1944, s. 369-393; Latîfî, *Evsâf-ı İstanbul* (nşr. Nermin Suner [Pekini]), İstanbul 1977, s. 15; Barthold, *İslâm Medeniyeti*, s. 157-158; M. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Ankara 1988, s. 85-92; C. E. Bosworth, *The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia*, London 1977, XVII, 538-540; Fâruk Ömer, *el-Hilâfetü’l-Abbâsiyye fi’l-‘aşri’l-fevziyyi’l-‘askerî* (247-334/861-946), Bağdad 1397/1977, s. 168-170; Cl. Cahen, *Osmanlılar’dan Önce Anadolu’da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 65-66; a.mlf. — W. L. Hanaway, Jr., “Ayyâr”, *Elr*, III, 159-163; M. Ahmed Abdülmevlâ, *Ayyârân ve ş-şüttâr el-Bağdâde fi’l-târîhi’l-Abbâsî*, İskenderiye 1986; Abdülbâki Gölpınarlı, “İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları”, *İFM*, XI/1-4 (1949-50), s. 61, 74-75; a.mlf., “Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Hüseyin’in Fütüvvet-nâmesi”, a.e., XVII/1-4 (1955-56), s. 55; Franz Taeschner, “İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilâtı)”, a.e., XV/1-4, s. 9-10, 18; a.mlf., “Ayyâr”, *El2* (Fr.), I, 817-818.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

AYYÂŞ b. EBÜ REBÎÂ

(عياش بن أبي ربيعة)

Ebû Abdillâh (Abdirrahmân)
Ayyâş b. Ebî Rebî’a (Amr)
b. el-Mugîre el-Kureşî el-Mahzûmî
(ö. 15/636)

İslâmiyet’i

ilk kabul eden sahâbilerden.

Hâlid b. Velîd ve Ebû Cehil’in amcazadesi, aynı zamanda Ebû Cehil’in ana bir kardeşidir. Hz. Peygamber daha Dârülerkam’a gitmeden önce müslüman oldu. Müşriklerden ağır işkenceler gördüğü için karısı ile Habeşistan’a hicret etti. Oğlu Abdullah orada doğdu. Habeşistan’dan döndükten sonra Hz. Ömer’le beraber Medine’ye hicret etti. Kardeşleri Ebû Cehil ile Hâris b. Hişâm Ayyâş’ı bir bahane ile Mekke’ye geri getirmek için yola çıktılar ve Kubâ’da kendisine yetiştiler. Annelerinin onu tekrar görünceye kadar yas tutmaya, saçına tarak dokundurmayacağına ve gölgeye çekilmeyeceğine yemin ettiğini söyleyerek Mekke’ye dönmelerini istediler. Hz. Ömer kardeşlerinin kötü niyetlerini sezerek bu oyuna gelmemesi için ısrar ettiyse de o Mekke’de kalan bir miktar malını almak ve annesini ziyaret etmek düşüncesiyle dönmeye razı oldu. Ebû Cehil ve Hâris kardeşlerini Mekke’ye götürüp hapsedtiler ve Medine’ye dönmeye yıllarca engel oldular. Ayyâş Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarına bu yüzden katılamadı. Onun ve onun vaziyetinde olan bazı müslümanların durumuna çok üzülen Hz. Peygamber uzunca bir müddet sabah namazlarında rûkûdan doğruduktan sonra, “Allahım! Velîd b. Velîd, Seleme b. Hişâm, Ayyâş b. Ebû Rebîa ve Mekke’deki diğer güçsüzleri kâfirlerin elinden kurtar” diye dua etmiştir (Müslim, “Mesâcid”, 294-295). Bir müddet sonra Velîd hapisinden kurtulup Medine’ye gitti. Hz. Peygamber Ayyâş ile Seleme’nin işkence altında yaşadıklarını öğrenince Velîd’i tekrar Mekke’ye gönderdi ve birlikte Medine’ye kaçmalarını emretti. Onlar da üç günlük bir yolculuktan sonra umretü’l-kazâ*’dan dönmekte olan müslümanlara katılarak Medine’ye geldiler. Bunu duyan Kureys kabilesi, Hâlid b. Velîd başkanlığındaki bir grup Mekkeli’yi onları yakalamakla görevlendirdi. Ancak Usfân’a kadar giden takipçiler izlerine rastlayamayınca geri döndüler. Müşrikler daha sonra da onların iade edilmeleri için çalıştılar, fakat sonuç alamadılar. Hz. Peygamber Tebük Seferi’nden sonra Ayyâş’ı Himyerîler’den Hâris, Mesrûh ve

Nuaym b. Abdükülâl'e elçi olarak gönderdi.

Ayyâş Hz. Ömer'in hilâfeti zamanında Şam'da vefat etti. Yemâme, hatta Yer-mük savaşlarında şehid olduğu da söylenir. Hz. Peygamber'den rivayet ettiği birkaç hadis Ahmed b. Hanbel'in *e'l-Müsned*'inde (III, 420; IV, 347) ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'inde ("Menâsik", 103) yer almıştır. Kendisinden oğlu Abdullah, Enes b. Mâlik, mürsel* olarak da Ömer b. Abdülazîz hadis rivayet etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA:

Müsned, III, 420; IV, 347; Buhârî, "Ezân", 128, "İstisâkâ", 2, "Cihâd", 98, "Enbiyâ", 19; Müslim, "Mesâcid", 294-295; İbn Mâce, "Menâsik", 103; İbn İshak, *es-Sîre*, s. 124, 156, 254; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 46, 350; II, 603; III, 1118; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 256, 321, 327; II, 367, 474-477; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 282, 283; III, 271-272; IV, 129-133; VIII, 274, 301; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 230; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 240; IV, 320-321; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 467; *Tehzîbü'l-Tehzîb*, VIII, 197; *Tecrid Tercemesi*, II, 811-813; Hasan İbrâhim, *İslâm Tarihi*, I, 196-197; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), İstanbul 1981, II, 223-225.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

AYYÂŞİ

(الأياشي)

Ebû Sâlim Abdullâh b. Muhammed
b. Ebî Bekr es-Sicilmâsî el-Ayyâşî
(ö. 1090/1679)

Faslı mutasavvıf,
muhaddis ve fakih.

1037'de (1628) Fas'ta doğdu. Sicilmâse havzasının Büyük Sahra sınırı bölgesinde yaşayan Ayt Ayyâş (Ayyâşoğulları) adlı bir Berberî kabilesine mensuptur. Önce babasından ve kardeşinden, sonra da Ebû Zeyd İbnü'l-Kâdî ve Abdülkâdir el-Fâsî gibi memleketinin tanınmış âlimlerinden ilim tahsil etti. Daha sonra Mısır'a giderek orada Ali el-Uchûrî, Şehâbeddin el-Hafâcî, Abdülkâdir el-Mahallî'nin derslerine devam etti. Mekke ve Medine'yi üç defa ziyaret etti. *er-Rihletü'l-Ayyâşîyye* adlı eserini son olarak Medine'de bulunduğu sırada yazdı. Ayrıca burada hadis dersleri verdi. Ebû İshak İbrâhim eş-Şehrezûrî'ye intisap etti. Elli üç yaşında 10 Zilkade 1090'da (13 Aralık 1679) vebadan öldü.

Eserleri. 1. *er-Rihletü'l-Ayyâşîyye* (I-II, Fas 1306, 1318; Rabat 1977). Asıl adı *Mâ'ül-mevâ'id* olan eser Fas ile Mekke arasındaki kervan yolunu, o bölgede yaşayan halkın örf ve âdetlerini, âlim ve sûfilerini anlatır. Eser ayrıca *Muktefâfât*

min Rihleti'l-Ayyâşî adıyla kısaltılarak neşredilmiştir (Riyad 1984). 2. *Tenbîhü'l-himemi'l-aliyye 'ale'z-zühd fi'd-dün-yâ'l-fânîyye*. 3. *el-Hüküm bi'l-'adl ve'l-inşâfi'd-dâfi*. 4. *en-Nûrû'l-bâsim fi cümleti min kelâmi Ebî Sâlim*. Oğlu Hamza tarafından derlenen şiirleri. 5. *İktifa'l-âşâr ba'de zihâbi ehli'l-âşâr*. 6. *İthâfû'l-aşillâ' bi-esânîdîl-ecillâ'*. Hocalarının ve bazı âlimlerin biyografilerini ihtiva eden son iki kitabın aynı eser olduğu söylenmektedir. Ayrıca *bey** hakkında daha sonra şerhettiği fıkha dair manzum bir risâlesi de vardır.

BİBLİYOGRAFYA:

Ayyâşî, *er-Rihletü'l-Ayyâşîyye*, Rabat 1977, I-II; *Muktefâfât min Rihleti'l-Ayyâşî*, Riyad 1984; Zebîdî, *İthâfû'l-aşfiyâ*, s. 228; Cebertî, *'Acâ'ibü'l-âşâr*, I, 115; Muhammed Mahlûf, *Şecere-tü'n-nûri'z-zekiyye*, Kahire 1349, I, 314; Brockelmann, *GAL*, II, 616; *Suppl.*, II, 711; Abdülhay el-Kettânî, *Fihristü'l-fehâris*, I, 168-169; II, 832-835; Mohammed ben Cheneb, "Ayyâşî", *İA*, II, 79-80; a.m.f. — [Ch. Pellat], "al-Ayyâşî", *El²* (İng.), I, 795.

HASAN KÂMİL YILMAZ

AYYILDIZ

Türk bayrağının başlıca unsurları ve
Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî alâmeti.

Ayyıldızın hangi tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin resmî alâmeti olduğu açık şekilde ortaya konulamamıştır. Ay yani hilâlin (bk. HİLÂL) çok eskiden beri Türkler'de kullanılan bir sembol ve millî alâmet olduğu bilinmektedir (Esin, 313-359). Osmanlı Devleti'nde de sancak, alem ve tuğ gönderlerinin uçlarında, hatta başka yerlerde tepelik olarak ay kullanılmıştır (bk. ALEM). Fakat bunun iki kolunun arasına bir yıldız konulması oldukça yenidir. Önceleri bu yıldız çok şualı bir rozet biçiminde idi. Şimdiki beş uçlu yıldız şeklini alması ise çok yakın tarihlerde olmuştur. Eski Türk sancak ve hatta kumaşlarında ay ve bunun içinde çok şualı bir motif bulunmaktadırlar. Ancak bu sonuncu motifin bir yıldız değil güneş alâmeti olduğunu iddia edenler de vardır. 1571'de İnebahtı (Lepanto) deniz savaşında İtalyanlar'ın eline geçen ve o zamandan beri Pisa'da Sando Stefano dei Cavalieri Kilisesi'nde saklanan bir Türk sancağında, "zülfikar" adı verilen çifte lamalı kılıçtan başka bir ay ve bunun içinde de bir yıldız bulunmaktadır. Topkapı Sarayı'nda Kanûnî Sultan Süleyman'ın çakırsı olarak kabul edilen bir dokuma üzerinde (Envanter, nr. 4414), uçları kapalı bir ay (hilâl) içinde çok şualı

bir yuvarlak vardır ki bu bir bakıma yakın tarihlerin yıldızının bir öncüsü olarak kabul edilebilir. Yine aynı müzedeki iki ipek gömlek üzerinde de (Envanter, nr. 4496, 4649) aylar ve bunların içlerinde altı şualı yıldızlar görülmektedir.

Diğer taraftan Batı Avrupa'da daha XVI. yüzyılda Türk Devleti'nin alâmeti olarak ayyıldız kullanılıyordu. Nitekim 1592 yılında, Avusturya'da Viyana'daki başkîlise (katedral) olan Stephansdom'un çan kulesinin tepesinde I. Viyana Kuşatması'nın (1529) hâtırası olarak madenî bir levhadan kesilmek suretiyle yapılmış bir ay ile içinde altı şualı bir yıldızdan meydana gelen bir alem konulmuştu. II. Viyana Kuşatması'nın (1683) Türkler aleyhine sona ermesi üzerine 14 Temmuz 1686'da bu alem yerinden sökülerek kaldırılmıştır. Türk ordusunun kuşatmayı kaldırıp çekilmeye başladığı günün hâtırası olarak da Viyana fırıncılarının yaptıkları ve bugün hâlâ pişirilen ayçörek (kipfel) ile üst yüzü önceleri altı, sonraları beş bıçak çizgisi ile yarılmış küçük ekmek de (kaisersemml) Türk ayyıldızının hâtıraları olarak kabul edilmektedir. XVI. yüzyılda Osmanlı-Türk Devleti'nin ayyıldız ile temsil edildiğini, o yıllarda basılmış bir kitabın takdim sayfasındaki gravürden de öğrenmek mümkündür. Bartholomeo Georgievitz adında bir papazın 1553 yılında Roma'da basılan Türkler'e karşı polemik mahiyetindeki bir risâlesinde, kitabın adının yazılı olduğu boşluğu iki yandan çerçeveleyen iki resim vardır. Bunlardan biri Mukaddes Roma-Cermen İmparatoru V. Karl'ı, diğeri ise aynı yıllarda Osmanlı Devleti'nin başında bulunan Kanûnî Sultan Süleyman'ı temsil etmektedir. Bu iki hükümdarın başları üstlerinde yer alan arma kalkanlarının içlerinde her iki devleti temsil eden armalara yer verilmiştir. Alman imparatorunun kartal ile temsil edilmesine karşılık Osmanlı padişahının armasında bir ay ile altı şualı bir yıldız bulunmaktadır. Bundan da Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanat yıllarında Osmanlı Devleti'nin Batı'da ayyıldızlı bir alâmetle tanındığı anlaşılmaktadır. Zaten J. Siebmacher'in 1605'te basılan armalar hakkındaki kitabında da Osmanlı armaları kırmızı zemin üzerinde beyaz ayyıldız ile ay ve çarkıfelek şekillerinde gösterilmişti.

Osmanlı devrinde Türk bayrağı zülfikarlı veya üç hilâlli olmakla beraber daha XVI. yüzyılda Batı'da Osmanlı Devleti'nin alâmeti olarak, seyrek de kullanılsa ay ve çok şualı yıldız tanınıyordu. Fa-